

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Перший проректор

“ _____ ” 2016 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

спеціальність (напрямок) 6.040104 Географія

спеціалізація _____

факультет геології, географії, рекреації і туризму

2016/2017 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

« 29 » серпня 2016 року, протокол № 13

Розробник програми: К. Ю. Сегіда, к. геогр. н., доцент кафедри

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства

Протокол № 1 від « 29 » серпня 2016 р.

Завідувач кафедри

(підпис) (Немець Л. М.)
(прізвище та ініціали)

« 29 » серпня 2016 р.

Програму погоджено методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол № 10 від « 29 » серпня 2016 р.

Голова методичної комісії

(підпис) (Жемеров О. О.)
(прізвище та ініціали)

« 29 » серпня 2016 р.

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Основи соціальної географії» складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки бакалаврів за напрямом 6.040104 – Географія.

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни є висвітлення основ соціальної географії, її становлення та розвиток в цілому в світі та, зокрема, в Україні, враховуючи її новий статус світоглядної дисципліни, яка одночасно має і значну практичну спрямованість.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є

- дати теоретичні знання та сформувані практичні навички щодо розуміння та дослідження територіальних відмінностей соціального розвитку як окремих соціальних груп, так і всього населення;
- показати можливості нового статусу соціальної географії, як науки, яка спроможна внести вагомий вклад у вирішення глобальних проблем сучасної цивілізації.

1.3. Кількість кредитів – 3.

1.4. Кількість годин – 108.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна	
денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки	
3-й	3-й
Семестр	
6-й	6-й
Лекції	
10 год.	10 год.
Практичні, семінарські	
10 год.	10 год.
Лабораторні	
год.	год.
Самостійна робота	
78 год.	78 год.
Індивідуальні завдання:	
10 год.	10 год.

1.6. Заплановані результати навчання:

- розуміння теоретичних основ формування та реалізації функцій соціальної географії як результату відображення нового соціального запиту суспільства; глобальні проблеми сучасного соціуму і можливості соціальної географії в їх вирішенні; особливості реалізації нових функцій соціальної географії, розуміти проблеми та завдання науки на сучасному етапі розвитку людства; закономірності появи, становлення та розвитку світової соціальної географії як науки про дослідження територіальних відмінностей соціального розвитку; основні етапи історичного розвитку світової та вітчизняної соціально-географічної думки; розвиток основних наукових шкіл соціальної географії в світі та в Україні; про еволюцію просторових процесів і форм організації життя людей та їх регіональних відмінностей; територіально-часові особливості формування менталітету соціуму в аспекті досліджень соціальної географії; глобальні соціальні проблеми людства та можливості соціальної географії досліджувати ці процеси в аспекті подолання глобальних проблем цивілізації та переходу до стійкого розвитку; зміст соціальних та соціально-географічних теорій, питань методології, методики та технології загальних та прикладних соціальних, соціально-географічних досліджень; методи інформаційного забезпечення соціально-географічних досліджень та методи аналізу емпіричних даних соціально-географічних досліджень; особливості формування глобального та регіональних соціумів, зокрема, відтворення населення і трудових ресурсів, особливостей територіальних спільнот людей та їх просторової організації, поведінки; особливості розвитку соціально-географічного процесу в Україні; особливості формування менталітету українського соціуму як основи переходу суспільства до стійкого розвитку; методика соціально-географічного дослідження менталітету соціуму;

- вміння аналізувати та досліджувати глобальні соціальні проблеми суспільства; розробляти структурні схеми управління соціально-географічним процесом через реалізацію нових функцій соціальної географії, пояснювати основні теоретичні аспекти соціальної географії, її завдання у зв'язку з новим соціальним запитом; пояснювати виникнення, становлення та розвиток соціальної географії, бачити взаємозв'язок соціальної географії з іншими суспільно-географічними та природничими науками; аналізувати соціально-географічні особливості просторових процесів та форм організації життєдіяльності сучасного соціуму; аналізувати особливості соціогеосистем як основних об'єктів дослідження соціальної географії; складати математичні моделі розвитку соціально-географічного процесу; використовувати на практиці результати емпіричних соціологічних досліджень; користуватися методами інформаційного забезпечення та методами аналізу емпіричних даних

в соціально-географічних дослідженнях; аналізувати особливості соціально-демографічного розвитку суспільства; складати програми соціально-демографічних досліджень; застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи дослідження соціально-географічного процесу в Україні; складати програми зазначених досліджень.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Теоретико-методологічні основи соціальної географії

Тема 1. Теоретико-методологічні особливості соціальної географії.

Становлення та історія розвитку соціальної географії як науки

Місце та значення соціальної географії серед інших географічних наук. Структура соціальної географії. Поняттєво-термінологічний апарат соціальної географії. Основні групи понять соціальної географії: загальні, загальнонаукові поняття, поняття родинних наук та специфічні поняття. Об'єкт і предмет дослідження соціальної географії. Структура предмету соціальної географії. Визначення науки соціальної географії. Уточнення об'єкта та предмета соціальної географії в сучасних умовах.

Функції соціальної географії, їх розширення як основа розвитку науки, розширення її предметно-об'єктної області. Дослідження нових функцій соціальної географії та їх роль та завдання в соціально-географічних дослідженнях. Модель реалізації функцій соціальної географії. Необхідність формування глобального інтегрального менталітету сучасного соціуму. Особливості формування менталітету українського соціуму як передумова переходу до стійкого розвитку. Система ноосферної орієнтації соціуму як необхідна складова еволюції соціально-географічного процесу. Реалізація теоретико-пізнавальної та ноосферно-світоглядної функцій соціальної географії. Завдання соціальної географії у відповідності до зростаючого соціального запиту. Проблеми розвитку сучасної соціальної географії.

Виникнення соціальної географії: її корені в світі наук про суспільство та Землю. Основні етапи формування соціальної географії в світі та колишньому СРСР. Розвиток соціальної географії в Україні, основні напрямки: антропогеографічний та економічний. Персоналії: Григорій Сковорода, Яков Ковельський, Павло Чубинський, Степан Рудницький, Костянтин Воблий, Володимир Кубійович, Олексій Діброва. Наукове товариство імені Тараса Шевченка. Соціально-географічні школи в Україні: основні напрямки досліджень. Персоналії.

Сучасна західна соціальна географія. Основні соціально-географічні школи заходу: часова географія, географія сприйняття, географія розвитку, феміністична географія та ін. Персоналії. Робота Р. Дж. Джонстона "Географія і географи (Англо-американська соціальна географія після 1945 року)". Висновки до історії розвитку соціальної географії в світі та в Україні, перспективи розвитку науки.

Тема 2. Питання теорії соціально-географічних просторів і процесів

Еволюція уявлень про географічний «простір – час» і діалектика розвитку геосистем у «просторі – часі». Соціально-географічний простір: його властивості. Особливості соціального часу.

Особливості просторової організації суспільства, рівні організації соціально-географічного простору.

Поняття регіональної свідомості та менталітету соціуму. Просторові зони та території людини. Регіональна організація території.

Поняття про соціогеосистему як основний об'єкт дослідження соціальної географії. Принципова блок-схема соціогеосистеми. Поняття про соціально-географічний процес, його структуру. Модель соціально-географічного процесу. Управління соціально-географічним процесом.

Стійкий розвиток як один із можливих станів соціально-географічного процесу.

Тема 3. Методи та організація соціо-географічних досліджень

Соціологічні підходи до вивчення соціально-географічних явищ та процесів. Види та типи соціально-географічних досліджень.

Поняття соціально-географічного факту.

Програма соціально-географічного дослідження.

Методи інформаційного забезпечення соціально-географічних досліджень. Основні етапи соціально-географічних досліджень.

Методи аналізу емпіричних даних соціально-географічних досліджень.

Розділ 2. Прикладні напрями дослідження соціальної географії

Тема 1. Теоретичні аспекти соціально-демографічного розвитку та розселення населення

Основні поняття географії соціально-демографічного розвитку: динаміка народонаселення, його відтворення, склад народонаселення. Основні фактори, які впливають на зміни народонаселення. Механічний рух населення та його соціальні особливості та наслідки.

Якість населення. Відтворювальний потенціал. Діяльнісний потенціал. Система соціального управління відтворення населення. Індекс якості населення. Євгеніка та євгенічні рухи. Поняття, засновники, цілі та перспективи напрямку.

Теорії та концепції народонаселення. Проблеми та наслідки зростання народонаселення. Сучасні процеси в зміні народонаселення.

Соціально-демографічні особливості та проблеми України. Соціально-демографічна політика України.

Основні поняття і сутність розселення. Соціальні аспекти розселення населення. Соціальні функції поселень. Особливості розселення населення в соціально-географічному просторі. Форми та чинники розселення. Міське та сільське розселення. Класифікація поселень. Основні концепції розселення. Поняття агломерації та їх соціально-географічні особливості.

Урбанізація як соціально-географічний процес. Основні етапи урбанізації. Еволюція урбанізації. Основні тенденції та перспективи розвитку урбанізації. Соціально-географічні особливості та проблеми урбанізації в аспекті глобалізації. Особливості процесу урбанізації в Україні. Формування світових міст.

Тема 2. Прикладні завдання соціальної географії.

Нові напрямки та їх об'єктно-предметна область

Основні поняття і сутність соціальних негараздів як соціальної властивості території. Особливості виникнення і розповсюдження соціальних негараздів, таких як злочинність, бідність, алкоголізм, захворюваність населення, безробіття. Поняття соціального спокою та територіальної соціальної справедливості. Динамічні та територіальні характеристики соціальних негараздів регіонів України. Шляхи покращення ситуації та забезпечення територіальної соціальної справедливості на Україні.

Особливості формування менталітету українського соціуму як основи виживання в умовах глобалізації та переходу до стійкого розвитку. Загальні особливості і проблеми регіонального розвитку в Україні. Дослідження розвитку соціально-географічного процесу в регіонах України. Методика та результати досліджень. Соціально-географічні дослідження: ранжування регіонів, асоціативний аналіз регіонів тощо.

Новітні галузі знань, які формуються на базі західної соціальної географії: географія рекреації та туризму, географія культури, сакральна географія, феміністська географія, географія спорту, географія сприйняття, радикальна географія т.д.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Теоретико-методологічні основи соціальної географії.												
Тема 1.1. Теоретико-методологічні особливості соціальної географії. Становлення та історія розвитку соціальної географії як науки	24	2	2			18	17	2				12
Тема 1.2. Питання теорії соціально-географічних просторів і процесів	21	2	2			15	16	1				12
Тема 1.3. Методи та організація соціо-географічних досліджень	21	2	2			15	17	1	1			12
Разом за розділом 1.	66	6	6			48	50	4	1			36
Розділ 2. Прикладні напрями дослідження соціальної географії												
Тема 2.1. Теоретичні аспекти соціально-демографічного розвитку та розселення населення	21	2	2			15	16	1				12
Тема 2.2. Прикладні завдання соціальної географії. Нові напрями та їх об'єктно-предметна область	21	2	2			15	17	1	1			12
Разом за розділом 2.	42	4	4			30	33	2	1			24
Індивідуальне завдання						10						40
Усього годин	108	10	10			88	108	6	2			100

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Соціальна географія як наука. Виникнення і розвиток соціальної географії як науки	2
2	Теоретичні аспекти соціальної географії. Функції соціальної географії	2
3	Методи та організація соціально-географічних досліджень	2
4	Географія соціально-демографічного розвитку	2
5	Особливості розвитку соціально-географічного процесу	2
	Разом	10

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Опрацювання теми: «Зародження соціальної географії. Значення Великих географічних відкриттів для соціальної географії. Розвиток соціальної географії в комуністичний та посткомуністичний період на пострадянському просторі. Розвиток західної соціальної географії. Персоналії в соціальній географії. Місце соціальної географії в системі наук, в тому числі – географічних, за різними авторами». Опитування в рамках практичного заняття	18
2	Опрацювання теми: «Філософське, математичне, фізичне та природниче розуміння парної дефініції «простір-час». Аналіз перших уявлень про простір-час. Поняття про соціогеосистему. Її структура, властивості, функціональні підсистеми, типи обміну речовиною, інформацією та енергією. Поняття просторової організації суспільства, дефініція парної категорії «центр-периферія». Фактори формування та трансформації регіонального менталітету. Риси глобального менталітету соціуму. Поняття про космополіт». Опитування в рамках практичного заняття	15

3	Опрацювання теми: «Класифікації методів дослідження. Види гіпотез та три варіанта стратегічного плану дослідження. Метод систематизація – різновиди та способи використання. Статистичний метод обробки інформації, в тому числі – географічної. Методи дослідження соціально-географічного процесу. Геоінформаційний метод дослідження. Застосування ГІС-технологій в соціально-географічних дослідженнях». Опитування в рамках практичного заняття	15
4	Опрацювання теми: «Основні теорії та концепції народонаселення. Основні демографічні характеристики населення. Поняття розселення населення, поселення, системи поселень та розселень. Основні світові форми розселення населення та приклади. Урбанізаційні процеси (основні поняття, тенденції, особливості). Поняття міст, Великі міста, Світові міста, функції міст, класифікації. Співвідношення понять «рівень та якість життя» та «людський розвиток»: способи та критерії оцінки. Соціально-демографічна політика в країнах світу. Міграційна політика в країнах світу». Опитування в рамках практичного заняття	15
5	Опрацювання теми: «Витоки, становлення, тенденції розвитку, об'єктно-предметна область, напрями дослідження сучасних галузей соціальної географії: географія культури, рекреаційна географія, медична географія, сакральна географія, феміністична географія, географія спорту, географія сприйняття, радикальна географія». Опитування в рамках практичного заняття	15
	Разом	78

6. Індивідуальне завдання

Для студентів денного відділення – реферат. Перелік тем:

1. Виникнення соціальної географії та напрями розвитку у 19 ст.
2. Соціальна географія СРСР: проблеми і перспективи розвитку
3. Розвиток соціальної географії в сучасній Україні
4. Сучасна західна соціальна географія
5. Робота Джонстона Р.Дж. «География и географы» з точки зору історії розвитку соціальної географії

6. Розвиток понятійно-термінологічного апарату соціальної географії, особливості його трансформування в сучасних умовах (на основі аналізу словника Е. Алаєва та статей періодичних видань та сучасних наукових праць).

7. Розвиток соціальної географії на пострадянському просторі (роботи О. Алексєєва, О. Ткаченка, П. Бакланова та ін.) та в Україні (структура соціальної географії та місце її в системі географічних наук за різними авторами).

8. С. Рудницький як основоположник соціальної географії України, аналіз його праць і життєдіяльності.

9. Аналіз праць Гумилев Л. Н.: «Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации», «Етногенез и биосфера Земли» та ін. та їх значення для розвитку соціальної географії.

10. Аналіз роботи Мальтуса Т. Р. «Дослідження закону народонаселення».

11. Аналіз роботи Печчеї А. «Человеческие качества» для розвитку теорії соціальної географії.

12. Аналіз роботи Голда Дж. «Психология и география: Основы поведенческой географии» та її значення для розвитку теорії сучасної соціальної географії.

13. Аналіз роботи Мересте У. І. та Ниммік С. Я. «Современная география: вопросы теории» та її значення для розвитку сучасної соціальної географії.

14. Методи соціально-географічних досліджень (на конкретних прикладах стосовно досліджень локального та регіонального характеру).

15. Робота Геттнера А. «География. Ее история, сущность и методы». Роботи К. Ріхтера, а також українських вчених О. Топчієва, В. Бокова про особливості дослідження «простору-часу» в географії. Дати аналіз зазначеним дослідженням.

16. Менталітет соціуму як філософська категорія та об'єкт дослідження соціальної географії. Географічні особливості формування менталітету українського соціуму.

17. Аналіз робіт Перцика Є. «География городов (геоурбанистика)», Капіци С. «Общая теория роста человечества» та Колосова В. і Дені Еккерта «Крупные города и вызовы глобализации».

7. Методи контролю

- Усне опитування (індивідуальне, комбіноване, фронтальне);
- Перевірка практичних робіт;
- Тестове опитування та письмовий контроль ;

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота							Екзамен	Σ
Індивідуальне завдання реферат	Розділ 1 (25)			Розділ 2 (25)		Σ		
	T1	T2	T3	T1	T2			
10	5	10	10	15	10	60	40	100

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання							Екзамен (залікова робота)	Сума	
Розділ 1			Розділ 2		Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання			Разом
T1	T2	T3	T1	T2					
5	5	5	10	5	20	10	60	40	100

T1, T2 ... – теми розділів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для екзамену	для заліку
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

9. Рекомендована література:

Базова література:

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М., 1983. – 350 с.
2. Олійник Я. Б., Степаненко А.В. Вступ до соціальної географії: Навч. посіб. – К., 2000 – 204 с.
3. Голиков А. П., Олійник Я. Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної та соціальної географії. – К., 1997. – 320 с.

4. Лукашевич М. П., Туленков М.В. Соціальні та галузеві соціологічні теорії. – К., 1999. – 343 с.
5. Паламарчук М. М., Паламарчук О. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К., 1998. – 416 с.
6. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії. – К., 1994. – 156 с.
7. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії. – К., 1996. – 210 с.
8. Геттнер А. География. Ее история, сущность и методы. Л.-М., 1930. – 416 с.
9. Гладкевич Г. И. Введение в экономическую и социальную географию. М. – Смоленск, 1997. – 112 с.
10. Голд Дж. Психология и география: Основы поведенческой географии. Пер. с англ. – М., 1990. – 304 с.
11. Голиков А. П., Черванев И. Г. Математические методы в географии. – Х., 1996. – 148 с.
12. Голубчик М. М., Евдокимов С. П., Максимов Г. Н. История географии. – Смоленск, 1998. – 224 с.
13. Мересте У. И., Ныммик С. Я. Современная география: вопросы теории. – М., 1984. – 296 с.
14. Немец Л. Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины). – Х., 2003. – 383 с.
15. Саушкин Ю. Г. Аспекты советской социальной географии //Вопросы географии. – 1980, Сб. 115.
16. Соціологія: терміни, поняття, персоналії. Навчальний словник-довідник. Укладачі: В.М. Піча, Ю.В. Піча, н.М. Хома та ін. – К., 2002. – 480 с.
17. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: Навч. посібник. – Одеса, 2001. – 560 с.
18. Україна у цифрах у 2000 (2001, 2002, 2003 рр.). Статистичний довідник //Держкомстат України. За ред. О.Г. Осауленка. – К., 2000 (2001, 2002, 2003).
19. Шаблій О. І. Математичні методи в соціально-економічній географії: Навч. видання. – Львів, 1994. – 304 с.
20. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. – Львів, 2003. – 444 с.
21. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів, 2001. – 744 с.
22. Шевчук Л. Т. Соціальна географія: навчальний посібник / Шевчук Л. Т. – К.: Знання, 2007. – 349 с.

Допоміжна література:

1. Арманд А. Д. Самоорганизация и саморегулирование географических систем. – М., 1988. – 264 с.
2. Бабурин В. Л., Мазуров Ю. Л. Географические основы управления: Курс лекций по экономической и политической географии. Учеб. пособие. – М., 2000.
3. Багров Н. В. Региональная геополитика устойчивого развития. – К., 2002. – 256 с.
4. Гродзинський М. Д. Стійкість геосистем до антропогенних навантажень. – К., 1995. – 233 с.
5. Гумилев Л. Н. Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации. – М., 1993.
6. Гумилев Л. Н. Етногенез и биосфера Земли. – Л., 1990.
7. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. – Чернівці, 2003. – 392 с.
8. Джеймс П., Мартин Дж. Все возможные миры. История географических идей. – М., 1988. – 672 с.
9. Джонстон Р. Дж. География и географы: Очерк разв. Англо-амер. соц. географии после 1945 г.: Пер. с англ. /Под ред. Э.Б. Алаева. – М., 1987. – 368 с.
10. Дзенис З. Е. Методология и методика социально-эконом-географических исследований. – Рига, 1980. – 262 с.
11. Добров Г. М. Наука о науке / Отв. ред. Н.В. Новиков. – К., 1989. – 304 с.
12. Заставний Ф. Д. Українські етнічні землі. – Львів, 1993.
13. Капица С. П. Общая теория роста человечества. – М., 1999.
14. Максаковський В. П. Географическая культура. – М., 1998.
15. Малашенков В. Ю. История географических идей в свете теории парадигм. /Изв. РГО. – 1993, Т. 125, Вып. 5, с. 48-56.
16. Новое мышление в географии. Сб науч. трудов /Под общ. ред. В. М. Котлякова. – М., 1991. – 277с.
17. Перцик Е. Н. География городов (геоурбанистика). – М., 1991. – 319 с.
18. Печчеи А. Человеческие качества: Пер. с англ. – М., 1985.
19. Рудницький С. Нинішня географія. – Львів, 1905.
20. Саушкин Ю. Г. Географическая наука в прошлом, настоящем и будущем. – М., 1980. – 262 с.
22. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком. – К., 2000. – 223 с.
23. Хаггет П. География: синтез современных знаний. – М., 1986.
24. Хакен Г. Информация и самоорганизация. М., 1991.

25. Хакен Г. Синергетика: иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах: Пер. с англ. – М., 1985. – 423 с.
26. Харвей Д. Научное объяснение в географии. – М., 1974. – 504 с.
27. Шупер В. А. Влияние синергетики на географическое мировоззрение // Изв. АН, сер. географическая. – 2001, № 2, с. 115-121.
28. Щокін Г. В. Концепція соціального розвитку: висновки для України: Наукове видання. – К., 2002. – 72 с.
29. Крупные города и вызовы глобализации / Под ред. В. А. Колосова и Д. Эккерта. – Смоленск, 2003. – 280 с.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Немець Л. М. Основи соціальної географії: Навчально-методичний посібник для студентів-географів. – Х.: Хну імені В.Н. Каразіна, 2007. – 114 с.
2. Немець Л. М., Заволока Ю.Ю., Сегіда К. Ю. Основи соціальної географії: навчально-методичний комплекс для студентів-географів. – Харків, 2012. – 98 с.
3. Немец Л. Н., Сегіда Е. Ю., Сильченко Ю. Ю. Основы социальной географии: учебное пособие. – Харьков, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, 2014. – 112 с.

Інформаційні ресурси:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Офіційний сайт Організації Об'єднаних націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/index.html>